

Emlékezés Csengery Antalra (1822-1880), a Magyar Tudományos Akadémia másodelnökére (alelnökére)

Remembering Antal Csengery (1822-1880), Vice-President of the Hungarian Academy of Sciences

A jeles jogász, politikus, történész, közgazdász és publicista, Csengery Antal, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke (alelnöke) Nagyváradon született 1822. június 2-án.

Édesapja Csengery Antal tekintélyes, jól képzett ügyvéd, édesanyja Gerhard Terézia volt. Szülei gondos nevelésben részesítették. Iskolai tanulmányait szülővárosában, Nagyváradon kezdte 1840-ben, és Debrecenben végezte 1842-ben, mivel a nagyváradi jogakadémiáról – a követválasztási mozgalmakban való politikai természetű részvétele miatt – távozni kényszerült. Jogi tanulmányait a debreceni református jogakadémián fejezte be. Bihar vármegye követe és alispánja – később, 1848-1849-ben főispánja –, Beöthy Ödön (1796-1854) mellett néhány évet töltött. Beöthy mellett gyakorlatot szerzett a megyei közigazgatásban. Jurátusként 1843-1844-ben Pozsonyban volt. 1844-ben tette le az ügyvédi vizsgát. Kossuth Lajos kérésére Csengery Antal írta a Pesti Hírlapban 1843-ben megjelent országgyűlési tudósítások tekintélyes részét, hányadát. A lap szerkesztését 1844-ben Szalay László vette át. Ezt követően az országgyűlési tudósítások szerkesztésének feladata az európai műveltségű Csengeryre hárult.

A magyar ellenzék sajtóorgánuma 1844 júliusától a Pesti Hírlap lett, amelynek Csengery Antal az országgyűlést követően rendes munkatársa, 1845 júliusától pedig főszerkesztője volt egészen 1848 végéig. 1848 decemberében lemondott a lap szerkesztéséről és követte a kormányt Debrecenbe. A lap valamennyi rovatában publikált. A Pesti Hírlap volt az első, nyomtatásban megjelent politikai lap a Magyar Királyságban. Csengery, mint a centralista irányzat elkötelezett képviselője a szociális reformokat következetes polgári elvek alapján törekedett megvalósítani. Ezek a reformok a népképviselői országgyűlés létrehozására, a vármegyerendszer átalakítására, az igazságszolgáltatás átalakítására és a népoktatás korszerűsítésére irányultak. A lapot Csengery Antal a Batthyány Lajos vezette minisztérium (kormány) közlönyévé formálta.

Debrecenben Szemere Bertalan miniszterelnöksége alatt 1849 májusával kezdődően miniszteri tanácsosként elsősorban a kodifikációval foglalkozott. 1849 augusztusában Aradon vált meg a kormánytól és báró Kemény Zsigmonddal (1814-1875) együtt egy ideig Szatmár vármegyében rejtőzködött. 1849 őszén vált Pest ismét lakóhelyévé. Pesten történeti és természettudományi tanulmányokkal foglalkozott, de valójában az irodalomnak élt. Kedvenc kutatási területe a történelem volt. A történelmet a politika egyik legfőbb segédtudományának tekintette. 1851-ben Pesten publikálta „Magyar szónokok és státusférfiak” című esszégyűjteményét, melynek társzerzője Kemény Zsigmond volt. Csengery a szerzője a Deák Ferencről írt jellemrajznak. A „haza bölcsét” tekinti a megfontolt, előrelátó politika ideális képviselőjének.

Csengery Antal vállalkozott Macaulay nagyhatású munkája tekintélyes részének magyar nyelvre történő fordítására (Anglia története II-ik Jakab trónralépte óta. I.-II. kötet. Pest, 1853–54.). A fordítás második kiadásban is megjelent (Budapest, 1874.). Csengery fordítása hatással volt a magyar történeti stílus fejlődésére. Itt utalunk arra, hogy Macaulay művének négy, magyarul még nem publikált kötete Zichy Antal fordításában jelent meg 1867-ben.

Ugyancsak Pesten indította meg Csengery 1857-ben a Budapesti Szemle című folyóiratot. Komoly szerepe volt abban, hogy a Budapesti Szemle Magyarországon már az önkényuralom idején vezető tudományos és irodalmi lappá vált. A lapnak 1869-ig volt szerkesztője. Munkatársa volt 1859-től az Egyetemes Magyar Encyclopaediának is. 1860. július 15-én a Kisfaludy Társaság is tagjává választotta.

1860. november 15-én Bihar vármegye tiszti ügyésszé választotta. Jelentős társadalmi-közületi tevékenységet fejtett ki. Harminc éven át, 1850 és 1880 között szinte nem volt Magyarországon ismertebb közművelődési intézet vagy egyesület, amelynek megalapításában, munkájában vagy megreformálásában ne vállalt volna szerepet.

1858-ban Lónyay Menyhérttel együtt szerkesztette az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kormányhoz intézett memorandumát a magyar földbirtokhitel helyzetéről. Csengery Antal aktív szerepet vállalt a Magyar Földhitelintézet megalapításában, amelynek vezértitkári posztját is betöltötte.

1861-ben Bihar vármegye bihari választókerülete küldte a képviselőházba, ahol a Felirat mellett szavazott. A képviselőházban tartott beszédében a Bach-kormányzat alatti sajtóviszonyokat illette erős kritikával. 1865-ben újra a bihari, 1868 és 1878 között pedig a nagykanizsai választókerület választotta képviselőjévé.

Deák Ferenc és Andrássy Gyula mellett fontos szerepe volt az osztrák-magyar kiegyezés előkészítésében. A kiegyezés (Ausgleich) szövegének megfogalmazásával az országgyűlés Deákot és Csengeryt bízta meg (1867. évi XII. törvénycikk). Kortársai Csengery Antalt Deák Ferencsel való szoros politikai együttműködésére és a Deák-pártban betöltött szerepére tekintettel Deák „szürke eminenciásának” nevezték. Tagja volt több komoly hatáskörrel rendelkező bizottságnak is. Kiemelkedő szerepet játszott különösen abban az országos bizottságban, amely az 1867. évi XII. törvénycikk értelmében a közös ügyek pénzügyi terhének viselésére nézve a kvótát megállapította Magyarország és Ausztria között. Az első delegáció ülésein is vezető szerepet vállalt. Komoly szerepet vállalt 1875-ben a Deák-párt és a Tisza-párt fúziójában.

A horvát-magyar kiegyezés (Nagodba) előkészítésében is komoly szerepe volt. Tanácsadóként működött közre az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szerződés (az 1867. évi XVII. törvénycikk) megkötésében. Az országgyűlési Pénzügyi Bizottságnak kezdettől fogva tagja és hosszú időn át elnöke volt. Jórészt Csengery Antal fogalmazta meg a költségvetési törvényeket. Aktív részt vállalt az adótörvények előkészítésében is. Ő fogalmazta a függőben lévő adósságok ellenőrzéséről szóló jogszabályokat, szerepet vállalt – többek között – a kisajátításról szóló törvények módosításának előkészítésében. A népiskolai oktatást szabályozó törvény szövegének módosítása ugyancsak elsősorban Csengery nevéhez fűződik.

Csengery Antal sokat tett annak érdekében, hogy az államháztartást egyensúlyba hozza. Kezdeményezte az Állami Legfőbb Számszék felállítását. Deák Ferencsel és Ghyczy Kálmánnal (1808-1888) együtt átdolgozta az új községi törvényt, amelyhez ő nyújtotta be a legtöbb módosító indítványt. A polgári iskolák létesítésének gondolata is az ő nevéhez fűződik, melyeknek felállításában is komoly szerepet vállalt.

Csengeryt a Magyar Tudományos Akadémia 1847. december 29-én levelező, 1858. december 15-én pedig rendes tagjává és jegyzőjévé választotta. Megválasztását követően részt vállalt az

ügyrend kidolgozásában, több állandó bizottságot szervezett és hírlapokban publikált cikkeivel az Akadémia támogatásának ügyét igyekezett előmozdítani. 1867-ben az Akadémia alapszabályainak átdolgozása és pénzügyeinek rendezése az ő indítványa alapján történt. Érdemei elismerését jelentette igazgatósági taggá, majd 1871-ben másodelnökké (alelnökké) választása. Csengery Antal kezdeményezte a könyvkiadó bizottság létesítését és annak 1875. január 28-án történt alapítása óta elnöke is volt.

1876-ban Csengery hívta fel a figyelmet elsőként arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia történész tagjai a történelem művelése területén a rendszeres feldolgozást tekintsek elsődleges feladatuknak. A Történelmi Társulatnak választmányi tagja volt, annak 1867. június 13-án történt alapításától fogva. Csengery Antal szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia philosophia-, törvény- és történettudományi osztályai közlönyének öt kötetét 1860–66. között és az MTA jegyzőkönyveinek négy kötetét 1863–66. között. Ő mondta az emlékbeszédet Deák Ferenc fölött, mely nyomtatásban is megjelent „Deák Ferencz emlékezete” címmel 1877-ben. Figyelmet érdemel az akadémiákkal foglalkozó, német nyelven is publikált tanulmánya, melyben a Magyar Tudományos Akadémiával nemzetközi összefüggésben foglalkozik („Az akadémiák, különösen a magyar tudományos akadémia”, 1878.).

Csengery Antal behatóan foglalkozott a magyar mitológiával, erősen polemizálva Ipolyi Arnold (1823-1886) nézeteivel. 1855. június 11-én tartott akadémiai székfoglalójának címe „Ipolyi Arnold mythológiájáról” volt. Székfoglalójában a történész, régész és művészettörténész, a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban levelező tagjává, 1861-ben pedig rendes tagjává választott Ipolyi Arnold egy évvel korábban, 1854-ben kiadott „Magyar mythológia” című könyvét bírálta. Másik, 1859. május 9-én, ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémián tartott, az őstörténettel foglalkozó székfoglalójának címe „A scythák nemzetisége” volt. Mindkét székfoglalója nyomtatásban is megjelent. Mitológiai tárgyú „Az altaji népek ősvallása, tekintettel a magyar ősvallásra”, Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjében (1858-59.) megjelent munkája. Foglalkoztatták azt emberiség, így Kína, India, Egyiptom és Nyugat-Ázsia vallás- és művelődéstörténetének korában még – források hiányában – fel nem tárt, sokat vitatott kérdései is.

Csengery számos jogi vonatkozású kérdésről is írt tanulmányt. Ezek között említjük az esküdtzékekkel, a találmányi jog biztosításával, a Felsőházzal, Fiume státuszával, a magyar királyi városokkal, a felségsértéssel, Szalay Lászlóval és Anglia közigazgatásával foglalkozó kisebb terjedelmű munkáit. Részletes, esszé-jellegű ismertetést írt Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra” című művéről. Foglalkoztatta a jogászképzés problémája is. Friedrich von Gentzről (1764-1832) és a hegelianus Eduard Gansról (1797-1839) is írt értékelő tanulmányt.

Csengery Antal életének utolsó két évében sokat betegeskedett. 1879 őszén visszavonult a közügyektől. 1880. július 13-án hunyt el Budapesten. A Magyar Tudományos Akadémián Gyulai Pál mondott fölötte emlékbeszédet az MTA 1881. május 22-én tartott emlékülésén.

Csengery Antal munkái (válogatás):

Csengery Antal összegyűjtött munkái. I-III. kötet Pest-Budapest, 1870–74. Történeti tanulmányok és jellemrajzok. Csengery Antal összegyűjtött munkái. Kiadta (fia) Csengery Lóránt. I-V. kötet 1884. és Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Kiadta Csengery Lóránt. Bevezetés br. Wlassics Gyula. Budapest, 1928.

Hamza Gábor

egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu